

ועתה אהל במחברת מנחם מאשר לא השיבו עליו, ואסדר תשובתי על סדר
ספרו לעומת מחברתו כדבריו הראשונים אשר התחיל בלא אליף ב"ת
ואחרי כן בדברים הסדורים על אליף ב"ת:

א. מושרת. ומשרת ענבים (במדבר ו ג), פליאה דעת ממני מה עלה בלב
לפרשו מן ושרת את אחיו (במדבר ח כו), והלא משרת בשקל
מקנת כספו (בראשית יז כג), והמוכתרים משרה, מקנה, למרבה המשרה (ישעיה ט ו),
לאברהם למקנה (בראשית כג יח), והוא מלשון תלמוד, שורה פתו ביין, ופירושו
שלא יהא שורה ענבים היבשים במים עם הרבש לעשות משקה מהם כמנהג
הישמעאלים שאינם שותים יין, ואומר על הגיזר, מכל אשר יעשה מגפן היין
(במדבר ו ד) ונוי, ואמר מתרצנים ועד זג (שם), אלו הפנימים, וזנים אלו
החיצונים, בראית ער שיוזע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד (חולין פב ע"ב),
ואין דרך לזרוע הקליפה:

ב. תגרת. מתגרת ירך (תהלים לט יא), אמר שהוא מן גורו לכם (איוב יט כט),
לשון פחד, ואני אומר כי זה טעות הוא לכל מבין, כי תגרה בשקל
תכלה (תהלים קיט צו), לשון תגרה ומלחמה, ודומיו איש חמה יגרה מדון
(משלי טו יח), אל תתגר במ (דברים ב ט), למה תתגרה ברעה (מ"ב יד י):
ואני בנימין אומר כי אילו היה כדברי מנחם היה לו לומר מתגורת ירך, שהרי
הפעל גר, מגורתם אביא להם (ישעיה סו ד), ומכל בני שתי אותיות יאמר
תשובה, תקומה, תגורה, אבל מגורת עשה, בנה, כלה הוא שיאמר תכלה, מן
קוה תקוה, תגרה מן גרה:

ג. ירוד ירדנו. והביא ירוד ירדנו (בראשית מג כ) בסדר אליף ב"ת בלשון
ירידה באותיות השמוש והוא לא כן ידמה, כי יר"ד ירד שרש
כיו"ד ישב, ואף כי מצאנו רדת, שבת, מקור הם, והי"ד נבלעת במ ככת:
ואני בנימין תמה מה יאמר על היום רד (שופטים יט יא) מיו"ד: ד. והביא
י"ד יזמו (בראשית יא ו) ואמר כי נפלה הי"ד בזמותי בל יעבר פי (תהלים יז ג),
ואני אומר כי י"ד יזמו לא עלתה לעולם בזמותי ולא נפלה משם, כי זמותי מן
זמם, כמו סבותי מן סבב, קלותי, חמותי, ויזמו מן יזם, והוא מן מחברת י"ד,
אע"פ שהם קרובים בענין רחוקים המה בשרשם: ד. ואמר כי י"ד יסר נפלה
מן מוסדות, וי"ד יסרתני ואוסר (ירמיה לא יח) מן מוסר, וי"ד יראי ה' במוראבם
וי"ד יחלנו לך (תהלים לג כב) בתוחלת, וי"ד ילד בתולד: ג. ואמר כי שרירות
לבו (ירמיה טו יב) מן ישר ונאמן, ומים מחסה נפלה ביחסיון (תהלים לו ח),

ואמר כי מלוח (איוב ל ד) מן לחים ויבשים (במדבר ו ג), ומיח (איוב יב כא) מן לא יוח החשן (שמות כח כח), ואני אומר כי מ"ם מהמה אינה שרש כי הוא בשקל מעשה, ושרירות אינו מן ישר כי הוא מבעלי הכפל וענינו כמו הרהור הלב, ומה שאמר כי מלוח מן ענין לחים אין לחלוק בדברו זה, כי הוא לשון קוצים, כמו שתרגם יונתן ממשק הרול (צפניה ב ט), משמש מלוחין. מיח אפיקים (איוב יב כא), כבר פרשנוהו במחברת מוח: ז. ואמר כי נפלה נו"ן נקם במלת לא יקם כי כספו הוא (שמות כא כא), ונר"ן נשך מאם ישוך הנחש (קהלת י יא), ונו"ן נדר מידור, ונו"ן נדב בידבנו, ונו"ן נפל ביפול, ואני אומר כי לא נפלו הנוני"ן כולם, כי נבלעות המה בעיני הפעלים בדרך מנהג הנוני"ן כאשר הם פירו"ת הפעלים: ח. ואמר כמו כן כי נהם כנפיר (משלי יט יב), ונהמת באחריתך (שם ה יא), כי הנוני"ן נפלה בהמו גוים (תהלים מז ז), מהומה, ואין דעת וחכמה לאומר דבר זה, כל המו, מהומה כמו שבו, משובה, נמו מנוסה, ונהם הנו"ן שרש, אע"פ כי קרובים הם בענין רחוקים הם בשרש, ויחכן המו מן הומיה (ישעיה כב ב) בשקל שביה (שם נב ב) ומן המית נבליך (שם יד יא): ט. וחבר נסכתי מלכי (תהלים ב ו) עם וסוך לא סכתי (דניאל י ג), ואני אומר מי יתן ידעתי ואמצאהו ואערכה עמו משפט אשר הוציא המלות מעיקר שרשיהם, כי נסכתי מלשון שררה כמו נסיכי סיחון (יהושע יג כא), שהוא מלכי סיחון ולא משיחי סיחון, וכן ושמנה נסיכי אדם (מיכה ה ד), ונסכתי כמו השירותי והמלכתי, וסוך הוא לשון סיכה: י. ואמר כשך יקושים (ירמיה ה כו) כי הוא מן נשך ונפלה הנו"ן ממנו, והוא לא ידע פתרונו שבך הוא וחמת המלך שככה (אסתר ז י), ויש בו דומים כשוך חמת המלך (שם ב א), ופתרונם לשון שקט והנחה, ופתרון כשך יקושים, אמר ירמיה הנביא כי נמצאו בעמי רשעים ישור כשך יקושים, כל אהר ואחד מהם ישור ויבינו ללכוד בני אדם ללכדם כמו אותו השך והמניה היקושים והפחים ללכוד העופות כך הם מציבים פחים לבני אדם ללכדם, הציבו משחית אנשים ילכודו: יא. וחבר נצו גם נעו (איכה ד טו) עם תנו ציץ למואב (ירמיה מח ט), ואינו כן, כי נו"ן נצו שרש מן נצה, והסיר את מוראחו בנוצתה (ויקרא א טו), מלא הנוצה (יחזקאל יז ג), וציץ הוא כנף, כמו תרגום סנפיר וקשקשת (ויקרא יא ט), וציץ וקלפין: יב. וחבר ותיבב (שופטים ה כח) עם ניב שפתים (ישעיה נו יט), ואילו יחשך ניב שפתיו בזה אז טוב לו, כי פתרון ותיבב לשון תרועה שתרגי יבבה, היתה צועקת על איחור בנה ובוכה בקול רם, והנה נאמר לשון תרועה בבכי, על כן הלוצי מואב יריעו (ישעיה טו ד), כמו יצעקו, וניב שפתים הנו"ן שרש ופירושו דבור: יג. וחבר נשף עם השך ישופני (תהלים קל"ט יא), ואני אומר כי נו"ן נשף שרש, וישופני בשקל יצודני יגודני: יד. ואמר כי חסר ה' הלך מן ללכת, ואני אומר כי הם ב' שרשים והם כענין אהר, ללכת מן ילך, כמו לשבת מן ישב, והלך יאמר ממנו יהלך אהלך: טו. ואמר כי חסרה ה' הניס מן לנוס וה' הקים מן לקום וה' השיב מן לשוב, והלא נודע למשכילים כי הם לשון אחד בבי בנינים, נס, שב מבנין קל ובודדים הם, והניס והשיב וחבריהם מבנין הפעיל והם עוברים לפעול, אך אם היה אומר לניס כמו לגיד ביורעאל (מ"ב ט טו) היה יכול לומר חסרה הה', וכבר פרשתי בספר הזכרון תכונת הבנינים הכבדים והקלים השלמים והמהלים והעוברים והבודדים באר הישב:

מזו. ואמר כי חסרה ה"א השמו (תהלים עט ז) מן שממה, ולא ראה כי השמו מבנין הפעיל ורינו היה השמימו, כמו הסבו הסביבו, ושממה שם דבר היאך תחסר ממנו ה"א: יז. ואמר כי חסרה ה' הגה (ישעיה כו ח) מן וינא בני איש (איכה ג לב), ואני אומר כי אינם אהדים לא בפתרון ולא בשרש, כי וינא מלשון יגון ותונה, ודגשות נ' וינא בעבור הפ"א שהיא הוי"ו, ובדמותו ובצלמו וידו אכן בי (שם ג נג), ידו גורל (יואל ד ג), שהם מן הדה, כמו ישו מן הטה, יכו מן הכה, אך אילו הטה מחסרי נו"ן ואילו הדה מחסרי וי"ו, והוודי"ן והגוני"ן נבלעות בדגש: יח. ואמי כי תי"ו תאנה הוא מבקש (שופטים יד ד) כתי"ו מה יתאונן (איכה ג לב), ותי"ו תורת שלמיו (ויקרא ז יג) כתי"ו והתודו את עונם (שם כו מ), ואני אומר כי תי"ו תאנה ותורת נוספת על השמות, כתי"ו תודה, תקומת, תרומה, ותי"ו יתאונן ותי"ו והתודו לבנין התפעל, כמו והתגדלתי, והתקדשתי: יט. ואמר כי ויתאבכו (ישעיה ט יז) מענין נבוכים הם (שמות יד ג), ואני אומר כי הוא היה נבוכ בזה הפת, כי ויתאבכו משקלו ויתפעלו ויתגדלו, האל"ף שרש, ופרושו ויהגשאו גאות עשן, כמו והמשאת ההלה לעלות מן העיר (שופטים כ מ), עמוד עשן. ונבוכים הם, הגו"ן שרש בשקל פעולים, נפוצים, והעיר שושן נבוכה (אסתר ג טו) כמו וכל מרעיתם נפוצה (ירמיה י כא), ופיר' נבוכים כתרנום מארבלין, הולכין לכאן ולכאן כמו התבואה בארבאל לשון תלמוד והוא הכברה, כמו כאשר ינוע בכברה (עמוס ט ט), ויתכן שיהיו מן הטופי עי"ן מן ועתה תהיה מבוכתם (מיכה ז ד), והגוני"ן מהנפעלים, ודין נבוכים בחולם, כמו נכונים, נכונים: ואני בנימין אומר כי פתרי נבוכים הבל וריק, ועיקר כפתרי רבנו שמואל המאור הגדול, נבוכים הם, לפניהם נבכי ים, לפיכך שבו אחור שלא ידעו היכן יברחו, כי סגר עליהם המדבר את דרכם שהוא מקום נהש שרף ועקרב וחיות רעות: כ. וכאשר אמר כי אל"ף אתמול אורוע ודומיהם נפלה מן תמול זרוע ודומיהם היה לו לאמר כי תוספת באתמול ובאורוע ובדומיו: כא. ואמר ואחותי באזניכם (איוב יג יז) כי נפלה האל"ף מן יהוה דעת (תהלים יג ג), וכזה לא חוה דעת, כי יהוה דעת אינו חסר אל"ף, כי יהוה בשקל יצוה, ואחותי יש מפ' בלש' אה ואחות, כמו להפר את האחות (זכריה יא יד), והאל"ף שרש, ויש מפרש מן יהוה דעת, ותתחלף האל"ף בה"א כמו והחותי: כב. ואמר כי וטאמאתיה (ישעיה יד כג) מלשון רפש וטיס (ישעיה נו כ), ואני אמרתי כי פ"ו וטאמאתיה כמו שנמצא בדברי רבותינו שקלי מטאטיך וטאטי ביתא (ראש השנה כו ע"א), לכבד את הבית: כג. ואמר כי אני שיט (ישעיה לג כא), אני הירם (מ"א י יא), שוים במראה עם אני אהבי אהב (משלי ה יז) ומשוניים בפת, והם בנקוד הם משוונים, כי אלה חספ קמין וזה פתח ושבא: כד. ואמר ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג ז) כי נפלה האל"ף במלת כפף נפשי (תהלים נו ז), ומה זה היה לו, כי אכפי מן כי אכף עליו פיהו (משלי טו כו), והאל"ף שרש בהם, ופרושם לשון אונם, וכפף מבעלי הכפל, כמו זוקף כפופים (תהלים קמו ח), הלכות כאגמון ראשו (ישעיה לח ה), ופרושם לשון שהוח: כה. ואמר כי נפלה האל"ף ונשאנו במלת ונשו כלמתם (יחזקאל לט כו), ולא ידע להפריש בין בעלי האי ובין בעלי הה' כמו בנו קנו, והרי נסה עלינו אור פניך (תהלים ד ז) כתוב בה"א ונקרא באל"ף כמו קרא, מצא, והסמ"ך בו חלוף שי"ן, וששאתיך (יחזקאל לט ב) מבעלי

האל"ף, ששאתי כמו קנאתי לציון (זכריה ח ב), וששיתם את האיפה (יחזקאל מה יג), מבעלי היא כמו וצויתם: כן. ואמר ויכל מהתנבות (ש"א י יג) מבעלי היא מלשון נבואה, וכן והתנבית עם (ש"א י ו), ויתנבאו (במדבר יא כה) מבעלי האל"ף, וניב שפתים (ישעיה נז יט) הוא כמו וניבו נבזה אכלו (מלאכי א יב) כמו פרוץ, ותרני אנביה, והאל"ף יתירה על העברי: כן. ואמר במלות השונים במראה והשונים בפתרון, הנה ה' יורשנה (זכריה ט ד), וזרעו יורשנה (במדבר יד כד), ואין מראיהם שוה, ולא דעת בהם יהוה:

אחל מחברת אל"ף.

אביב. אמר מנחם כי שרשו אב, ואמר אבי יבחן איוב (איוב לד לו) כי הוא מענין אבה, הפצי ורצוני בה שיבחן איוב, והוא טעה בישיבה, כי אביב מבעלי הכפל בשקל סביב, מענין אבי הנחל (שיר ו יא), עורנו באבו (איוב ה יב), בשקל קני, קנו, פתי, פתו, וכבר הקדמתי כי יכול היותו מנבלעי הנרין, ואבי יבחן איוב לא יתכן היותו מן אבה, כאשר לא יתכן מן בנה בני כמו בניני, ולא קנה קני כמו קניני, הטה אונך לפתרוני, כי אבי יבחן איוב כמו אדני אבי רכב ישראל (מ"ב ב יב), והוא אומר לאחד מחבריו או נגד אבינו שבשמים, על חשוכות באנשי און, שאמרו שהבורא איננו עושה דין ומשפט, וכאשר יגלה ויבחן רשעו או יצדיקו הדין:

אבד. אמר בפרושו הדבר האבוד, ואין אבוד בעברי כי אם אובד, והוא עצמו אשר אבד, וכלם בודדים בבנין קל, ואין בלשון אבדתי הפין, כי אבדתי הוא עצמו אבד, כמו כאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד טו), אך יאמר אבד ממני (תהלים קמב ה), והפעלים העוברים לאחר מאבד ומאבד. ישנח לשאול ואבדה (משלי כו כ) שהוא כמו אבדון, והוא חסר נרין:

אבחת. אבחת חרב (יחזקאל כא כ), אין לו דמיון במקרא ותפש על יהודה בן קריש בהחליפו החיית בעיין, והאריך בדברים מרבים הכל עד שאמר [כי אמ'] יהודה הוברי (ישעיה מז יג) כמו חוברי, והוא אמר כי הוא בוררי, ואמר כי החזיים בכוכבים לא יחוו [כי אם] לעת הברותם, ולא הבין להברותם מלשון להברות את דוד לחם (ש"ב ג לה), כמו להראותם מן הראות והפנותם מן הפנות, והיא בהוברי שרש כמו הוים, הולכים. והביא שם תהכרו (איוב יט ג), ולא ידע מה הוא כי הכר בלשון ערב עוות פנים, ופרושו לא תבושו תהכרו לי, תעיוו מצה אלי:

אבל. שנח מחלקיו ויעש לאביו אבל (בראשית ג י), כאבל אם קודר שחותי (תהלים לה יד), וכה פתי, כאבל של אם, כמו החנוק שמניקתו אמו ומתה והוא בוכה וקודר שאין לו מי שתניקתו כן קודר שחותי, ודע כי אבל סמוך הוא: אבנים. וראיתן על האבנים (שמות א טו), חברו במחברת אל"ף עם כ"ית, ואין שרשו כי אם בנה מן בן בנים, אולי אבנה ממנה (בראשית טו ב) שפתרונו שרצוי אפ"ל ממה, מלשון בנים. ואבנים מקום שנולדים עליו הבנים, והנהו עושה מלאכה על האבנים (ירמיה יח ג) כמו בן מלשי בנין והאלפ"ן נוספות:

אבס. באין אלפים אבוס בר (משלי יד ד), פתרוי מקום העשוי לבלילה, ולא פשו, וזה פתרוי באין אלפים אין אבוס בר, אין חטה באבוס, ואין משמש לשניהם, כמו וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים (ישעיה מב ח), ולא תהלתי, וכמוהו כי לא לנצח ישבח אביון תקות עניים תאבד לעד (תהלים ט יט). ויש מפרי בר כמו בר ונקי ריק, ואבוס בשקל אוזב, אפור, ומשתנים בסמוך בכנוים המחוברים, כמו על אבוסך (איוב לט ט), אך בנפרדים לא נשתנו, אבוס בר, אפור בר (שי"א ב יח), אזור פשתים (ירמיה יג א):

אבק. חלקו לגי פנים, ואני אומי כי אין שם חלוק, כי אבק ועפר (דברים כח כד) מענין אחד עם אבקת רוכל (שיר ג ו), עפרות בשמי הרוכל, וכן ויאבק איש עמו (בראשית לב כה), ויתעפר עמו והעלה עפר כדרך המנצחים איש עם חברו, ויש מפרשו כמו ויחבק:

אברך. (בראשית מא מג), חברו במחברת אליף, והוא מחברת בי"ת מלשון בריכה, וענינו קראו לפניו כל הברך והכרע לפניו, בהלוף אי בה"א, כמו אנאלתי (ישעיה סג ג), הגאלתי, אתחבר יהושפט (דה"ב כ לד), התחבר: אנרוף. (שמות כא יח), חברו במחברת אליף, ולא ידע כי האליף בו תוספת כתוספת אמתיניה על השמות, בראית נחל קישון גרפם (שופטים ה כא) ובלע"י מוטא, וגרפם אמוטיאנש:

אדם. חלקו ד' פנים, ואינם כי אם שנים, כי אדם ואדמה אחד הם, ואדם פטרה (שמות כח יז) אחד, ועוד יכול להוסיף שם עיר ככתוב הרחק מאד מאדם העיר (יהושע ג מז):

אדר. היקר (זכריה יא יג), חברו מנחם עם אדרת שער (שם יג ד), ואינו כן, כי ענינו כמו הדר והיקר אשר יקרתי מעליהם, הוא אומר לסלוק הדר שכינתו מעליהם:

אדה. אהה ה' אלהים (יהושע ז ו), מנחם חבר עמו הה ליום (יחזקאל ל ב), וחבר עמהם ונהה נהי נהיה (מיכה ב ד), נהה על המון מצרים (יחזקאל לב יח), וינהו כל בית ישראל (שי"א ז ב), ולא נה בהם (יחזקאל ז יא). ואמר בדבר המדבר הה ורוצה להשיב המלה אליו יאמי אהה, האליף למדבר לנפשו כאל"ף אשמר, וענינו אני אומר הה, אהה, אעשה הה, ואם כן הרחיב הלשון, כי באמור אני אומר יאמר אהה, ולאחר יהה, תהה, ובלשון אנחנו נהה ותאמי כי בצוותו לאחר עשה הה יאמר נהה, ובעמדתם יאמר הה, וכאשר אמר כי אהה אליף המדבר למה חברו בשרש אליף. ועוד כי אהה משקלו בפעלים אצו, אנל, ודינם אצוה, אנלה, וכן דין אהה אההה, וכאשר תסיר אליף המדבר נשאר שרשו ההה, ומי ראה שרש ג' אותיות ששלשתן דומות לא בישראל ולא באומות, וכאשר הביא אהה, ודעתו כי אליף למדבר, למה לא הביא אשמר במחברת אליף, על כן אמרתי הרבה דברי הוללות, כי נהה וכל חביריו הנוין בהם שרש והם ענין בכי, נהה על המון מצרים, ככה וקונן, וכן והורידהו (שם) ענין ככה, וכמוהו וירדתי על ההרים (שופטים יא לו) שנא' כבת יפתח, וינהו כל בית ישראל אחרי ה', כמו וחזרו בתשובה, ולא נה בהם, לא ישאר איש מהם שיבכה על חברו. ומלת אהה והה הם מלות תמה פעמים באל"ף ופעמים בחסרון א'. ואמר אהי מלכך איפה (יהושע יג י) ענינו כמו איה, אבל אהי דברך מות אהי קטבך שאול (שם

שם יד) אינם ענין איה, ואני אומר כי ענינם איה, ופתר' איה דברך שדברת עם המות ואיה קמבך שקסבת ושכרת ברית שאול, כמו שאמרו כרתנו ברית עם מות ועם שאול עשינו חוזה (ישעיה כה טו), וכתוב וזכור בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום (שם שם יח):

אדויה, אהיה אשר אהיה (שמות ג יד), הברו במהברת אליך, כי אמר בהשגותו המלה שנית ואמר אהיה שלחני אליכם נעשית המלה שרש ולא פרשו על הנכון. וכה פת', כשאמי' לו ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם קבלה היתה בידם מידי אבותם כי הגואל הבא לגאלם שם חדש יפרש להם, ועל זה אמר לו אהיה אשר אהיה, ופרשו אין לי זמן כמו שיש לבני אדם שמקצת זמנם עבר ומקצתם עתיד, כי אני בכל הזמן אני אהיה, כי לא עברו כלום מימיו, כי לא יתמו שנותיו וכל זמן יאמר אדויה. ומנחם אמר ויאמר אלהים אהיה אשר אהיה כמי שאומר אני הייתי מני עד אני עתה ואהיה עדי עד, אמר כי הפותרים פתרו כך, אך כאשר אמר אהיה שלחני נראה כי אליך אהיה שרש. ואני אומר כי הוא חלק הזמן בני חלקים עבר והוה ועתיד, והיה לו לחוק דברי הפותרים באהיה שלישי, כלומר באשר עבר ובהוה ובעתיד אני יכול לומר אהיה, אך חכמי החכמות לא חלקו הזמן כי אם ב' חלקים עבר ועתיד, כי אין זמן הוה בעולם, כי אפילו רגע קטן או כבוד היה או יהיה, אין ביניהם אמצעי, על כן אמר בפסוק אהיה ב' פעמים, בתחלה לבי הזמנים אהיה אשר אהיה, ואמר בבי זמנים אהיה שמי, על כן אמר אהיה שלחני אליכם: ואני בנימוץ אומר כי העקר כפתר' רבנו שמואל, הוא קורא עצמו אהיה, ואנו קוראים לו יהיה, והוה שם בן ד' אותיות וי"ו תחת ירד ככתוב מה הוה לאדם (קהלת ב כב):

אונך. ואמר כי מחשבות אונך (ירמיה ד יד), און ועמל (תהלים נה יא), כי אין הוי"ו שרש בעבור שנסתרה באונך, ולא הבין כי עול ועולתה שהוי"ו בהם נקראת כמו ועולתה תקפוץ פיה (איוב ה טו) שאין הוי"ו נקראת: אז, או אמרה התן דמים למולות (שמות ד כו), מנחם פת' ולא אל נכון ואמנה כה ענין הפרשה, יש להביא ממוצא דבריהם, כי כאשר נשא משה צפורה התנה עמהם לעשות מילה לבניו, והם לא קבלו כי אמרו הבן הבכור אשר יולד לא ימול, והשני יהיה שלך לעשות כטוב בעיניך, כשנולד גרשום בכורו לא נמול כי יצא הרשות מידו, ועל כן קרא שמו גרשום, כי אמר גר הייתי בארץ נכריה (שם ב כב), ולא היה בירי יכולת למולו, וכאשר נולד אליעזר מל אותו וקראו אליעזר, אלי עזוני כוה שנמול והצילני מהרב פרעה, וכאשר נראה לו האל וחזר ליתרו חתנו היה מתרשל משליחו, כי אמי בלבו שמא לעתים רחוקות תהיה הנבואה זו, עד שאמי' לו לך שוב מצרימה, ולקח אשתו ובניו עמו כי אמי שמא תתאחר הגאולה ותהיה ביתי עמי, וכאשר ראה האל כי נתעצל בשליחותו והיה מוליך אשתו ובניו ויאמרו ישראל לא בא זה להוציאנו כי אם לגור בארץ חור ואמי' לך ואמרת אל פרעה בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בני מצרים, ולך אל פרעה בשליחותי, ותמאן לשלחו, ואתה ממאן ללכת בשליחותי לשלחם מצרים, ותלך בקושי, הגה אנכי הורג גרשם שהוא בנך בכורך, והוה ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו, ויפגשוהו גופל על הנזכר למעלה את בנך בכורך. על כן אמר משה לצפורה, על אשר הוא ערל וכל בני עמו מולין, על כן הוא רוצה להורגו, מיד

ותקף צפרה צור ותכרות את ערלת בנה, שנפל בחלקה שלא למול אותו, ותנע לרגליו, ננעה בצור בכשר ראש הגיד, וכאשר ראתה כי כמעט היה מת בין ידיה אמרה חתן דמים אתה לי, זאת החתונה של רציחה היא, על שאמר לה משה יום המילה יום חתונה הוא, אחרי כן וירף ממנו הכאב ותשב רוחו אליו, אז אמרה חתן דמים למולות, חתונה של דמי מילה ולא דמי רציחה כאשר חשבה. וצור זהו אבן חדה ממש, והרבות צורים (יהושע ה ב) יוכיח, כי חרבות סמוך הוא, ופתי חרבות של צורים, כי אם היה תְּכַבּוּת צורים היינו מפרשים חרבות מחודדים, ועוד כי חרב לשון נקבה בכל מקום, ואינו ענין חרבות של מחודדים: ולי בנימין נראה כן עיקר ולא כמו שפתי רבנו שמואל, ויפגשוהו ה', המלאך למשה, על שנתעצל בהליכה והוליד אשתו ובניו, ותכרות וגו' להציל בעלה בקרבן, כמו שעשה נרעון ומנוה כשנראה להם המלאך, ותנע לרגליו של משה, להתרצות המלאך בכך, כי חתן דמים אתה לי, בדמים הללו ישאר לי חתני בעלי, וירף המלאך ממנו או אמרה חתן דמים למולות, על עיכוב המילה נתייב בעלי מיחה, כי המילה הצילתו עתה. אך צור שפרש הקורא אבן ולא חרוד הלא מצאנו אף תשיב צור חרבו (תהלים פט מ), נתעקס ונכסף חרוד חרבו, ולכן לא הקימותו במלחמה: אזוב. אמר לא עמרו על פתי אנשי המברא, ומה זה היה לו שלא ראה יהודים נזים וישמעאלים כלם מיוחדים בדבור הלשון הזה, בלשה"ק אוזב ובלשון ישמעאלים אוזוב, ובלשון הנזים איווסא, כך שמעת בני לשונות, והוא עשב ידוע שיש לו ראשי גבעולים וקורין לו בלעז אוריגן, וכן פרדס שזה בני לשונות אלו, שמנה נכנסו לפרדס, והוא נן ערן, והנזים קורין לו פראדים והישמעאלים פירדוס, ורבים כמותם:

און וחקר (קהלת יב ט), חברו עם האוינו (דברים לב א) בענינו, וחבר כמחברתם ויתר תהיה לך על אוניך (דברים כג יד), ואני אומר און וחקר מלשון מאונים, על דעת חכמי החכמות שהם בשקל, ואומרים שוקל דבריו במשקל מי שמדבר בצחות לשון, ודכותינו פרשוהו מלשון און ואמרו בתחלה היתה תורה דומה לכפיפה שאין לה אונים, עד שבא שלמה ועשה לה אונים (עירובין כא ע"ב). ואוניך אינו ממחברת אליף כי אם מוי"ן מענין כלי וי"ן, ואליף בו יתירה, וכמה והזונות רחצו (מיא כב לח):

אזר. ותורני חיל (ש"ב כב ט), אמר כי הפותרים אמרו שהוא חסר אליף אור, ודינו היה ותאורני, והוא לא ישר בעיניו, ופרשו מלשון זר זהב (שמות כה יא), ואני אומר לא כדברי הפותרים ולא כדבריו, כי בהעתקה בנסחה האחרת הוא ותאורני (תהלים יח ט), ובכאן חסרה, ואם היתה תי"ו ותורני קמוצה היינו אומרים הנח מביא האליף, ולא כדבריו, כי לא נמצא פעולה מן זה, ועוד כי זר כמו בית בסמוך, בית ה', זר זהב, והמוכרת היה זר כמו בית, ומורה עליו מתחת לזרו (שמות ל ד) בשקל ביתו, אעפ"י שחסר וי"ד הצירוי במקום הוי"ד, כי אם היה כמו בן היה אומר ורו בשבא כמו בנו, או יתכן שיהיה במשקל חן, חנו, חך, חכו, ובעבור הרי"ש שלא תקבל דגש הוי"ן בצירי, ופרוש ותורני זרה הלאה (במדבר יז ב), מן הזרה, כמו וענותך תרבני (תהלים יח לו), מן הרבה ואני הזריני חיל בכל איברי, בזרועותי ובשוקי ובצלעותי בכלם פורת חיל וגבורה למלחמה: אחרך רענן (תהלים לו לה), פתי אותו שרש ואינו כי אם ענף, הענף הנבוה

מכל ענפים שהוא נראה חוזר ומאיר על כלם, והוא מלשון זריחה והאלוף תוספת, וכמוהו כל האורה בישראל (ויקרא כג טז), הגדיב והנראה בעם:

אח. שכה מחלקיו שהוא לשון אוי, כמו הכה בכפך ואמור אח (יהוקאל ו יא). ויש אח כמו אחד, אח לא פדה יסדה איש (תהלים מט ח), וגול גול אח (יהוקאל יח יח), כמו גול של אחד, ועשה אח לאחת מאלה (שם שם י), וגם חסרה האלף במקום אחד ודבר חד את אחד (שם לג ל):

אחשתרנים (אסתר ח י). פתרו שהוא סוס הרצים ולא הביא ראיה לדבריו, ומה יעץ ללא חכמה, והלא הכל יודעים כי מרכבות הרצים הם,

ועתה אפרש לך מה הם, אע"פ שאמר ורבנן לא הוו ידעי מהו בני הרמכים (שם), ראיתי בפ"י רבנו סעדיה הגאון כי בני מקומות במגלה נמצא אחש מורכב, אחשוורוש, פרושו גדול וראש, אחשדרפני, גדול דר פנים, דר בפנים ורואה פני המלך, אחשתרנים, גדול מתרי מינים, והם הפרדים שהם תרנים מתרין מינים מחמור וסוסיה, והיא הרמכה בלשון ערבי, וזהו בני הרמכים, ופרוש אחש בלשון מדי גדול:

איב. ואיבה אשית (בראשית נ טו), היה לו להביא עמו חלפו עם אניות אבה (איוב ט כו), שהוא אניות איבה ושנאה שהולכת בחפזון, ואמר כך נחפזו ימי ללכת במהרה או כנשר יטוש עלי אוכל, ופרוש יטוש יהוש, כמו כנשר הש לאוכל (חבקוק א ח), תרגמו כנשרא דטאים למיכל:

אל. הביא בחלקיו ויואל שאול את העם (ש"א יד כד), ולא ידע כי שרשו יאל, והיה לו לחברו במחברת יוד, כי הוא כמו ויוד מן יוד, ויושב משרש ישב, אך הם מבנין הפעיל, הוריד הואיל. ומה השרש נואלו שרי צוען (ישעיה יט יג) בענין אחד מלשון אוילים הפוך, ונהפך הוי"ו שהיה עי"ן ליהי' והיא הפ"ה. וחבר בשרשו אלי ככתולה חגורת שק (יואל א ח), ולא הבין כי שרשו אלה ופתרי קונני, וחרגום ויקונן המלך (ש"ב ג לג) ואלא מלכא, ומשקל אלי, בני, קני, עשי, ושרש נואלו יאל, בשקל נודעו, נושעו. והביא עמם אללי לי (מיכה ז א), וגם אלילי כספו (ישעיה לא ז) ששרשם אלל:

אלם. הניח מענינו ואולם הבית (יהוקאל ט מח), ובריא אולם (תהלים עג ד), שפתרונו אולם שמן ובית דשן, כמו אוצר נחמד ושמן (משלי כא כ). אמר כי הרשעים אין הרצונות למותם (תהלים שם), לא יקשרו בלבם ולא יאמינו שיבא יום מותם בעבור ראותם השפעת שלותם: ואני בנימין אומר כי כפתרון רבנו כן הוא, כי מ"ם של אולם היא מ"ם לרבים, חזק אילותם, כמו הייתי כנבר אין איל (תהלים פה ה), מותם מן מות, כן אולם מאיל, וכמו מן שוורים שור או כשב. מ"ם של למותם מוכיח שגם זה מ"ם של אולם אילות שלהם:

אמן. חבר בנים לא אמן במ (דברים לב כ) עם ויהי ידיו אמונה (שמות יז יב), והוא יהי אמן את הדסה (אסתר ב ז), ופתרי כי דור תהפוכות המה (דברים שם), כי כאשר מטיב להם או ישחיתו מעלליהם ארע להם ואז יהיו טובים, כי הם הפוכים במעשיהם, לא אמן במ, אין בהם תרבות, כי אילו היו בעלי תרבות בהטיב להם יטיבו מעשיהם:

אמר. פרש האמור בית יעקב (מיכה ב ז) כי ה"א לקריאה כמו ה"א הקהל חקה אחת לכם (במדבר טו טו), האויב תמו (תהלים ט ז), יא בערבי, ואינו

כן, כי ה"א האמור בית יעקב אינה כי אם תמיהה כאשר אפרש לך, אומר במלכים ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם (מ"ב יז ט), ולא נילה מה היו הדברים, ונביא אחד אמר והמה דברו עלי כזבים (הושע ז יג), ועדיין לא נילה, בא מיכה ונילה ואמר האמור בית יעקב, אם אמור בית יעקב הוא אמת, אינו אמת הקצר רוח ה' אם אלה מעלליו הלא דברי ייטיבו עם הישר הולך, וזהו מה שאומרים כי קצר רוח ה', ועל זה אמר ישעיהו הנביא הן לא קצרה יד ה' מהושיע (ישעיה נט א), ואמר הקצור קצרה ידי מפרות (שם נ ב). וחלק בזה השרש בראש אמיר (שם יז ו) מן וה' האמירך היום (דברים כו יח), והם אחדים, כי אמיר הענף הנבואה הנשא באילן:

אן. חבר עמו ואנו ואבלו פתחיה (ישעיה ג כו), ואנו שרשו אנה, כמו קנו קנה, בנו בנה, ומזה השרש תאניה ואניה (שם כט ב), היודיין למדיי הפעלים:

אנש. חלקו ב' מחלקות, והם אחד, כי על שם שהוא אנוש ושבור מתחלתו ועד סופו נקרא אנש:

אסוך שמן (מ"ב מ ב), חבר עמו וסוך לא סכת (דניאל י ג), ויפה חבר כי אל"ף אסוך תוספת כאל"ף ארוש ידשנו (ישעיה כח כח) שהוא כמו דוש ירושנו, ואל"ף אסוף אסיפס (ירמיה ח יג), אך לא חבר יפה במחברתם וענינם והוכן הסוכך (נחום ב ו), כי אינו לשון משיחה, וכן פתרון, והוכן הסכוך שעושים מעצים לזרוק אבנים להפיל החומה, אותו הסכוך כאשר הוכן והוצב, אז גלתה העלתה נינוה:

אסף. הביא במחלקותיו אספי מארץ כנעתך (ירמיה י יז), ואמר כי פתרוהו סחרונך ונראו לו דבריהם, והוא פתר אספי יותר מארץ שפלותך, וכנעתך מלש' הכנעה, ושוב פתרונו לולי אספי, כי אם היה אומר השפילי מארץ אז טוב לו, ואני אומר כי אספי מארץ כמו הסירי מארץ, ההכנעה שאת עושה לבני אדם שתכניעו ותשפילי אותם מרוב עושקך אותם, ודומה לו הסר מעלי ננעך (תהלים לט יא), הננע שעשית לי, וכמו כן כנעתך, ההכנעה שאת עושה לעניי העם שאת משפילם ע"י עשקך:

אף. הביא עמו ומצות אפה (בראשית יט ג), וחבר עמו אפים ארצה (שם שם א), לאפי לרוד (ש"א כה כג), מנה אחת אפים (שם א ה), ופרשו מנה הראויה לפנים, ואמרתני אני אלו הפנים אינם מתוקנים, כי שרש אפה ג' אותיות, והה"א מן אפה היא י"ד באפיתי (ישעיה מד יט), כה"א עשה בעשיתי, ואפי רוד וחנה וחביריו שרשם אנף ולא אף, כי הנוץ נבלעת בעיין כראית התרגום, וצלם אפיהו אישתנן (דניאל ג יט). ופרוש מנה אחת אפים כך הוא, ונתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות הרבה, והיתה מכעסת אותה, והיה קשה מאד על בעלה, וזהו ולחנה יתן מנה אחת ולא יותר, כי לא היו לה בנים ולא בנות, ועל זה היה כעוס וזעוף, אפים מחרי אף הוא כמו ארך אפים. וחבר עמהם אף להם ולא יריחון (תהלים קמו ו), וידוע הוא כי שרשו אנף, והנוץ נבלעת בדגשות אפי אפו, ובערבי אומרים לאף אנף. וחבר עמהם חרי אף זה כמו כן שרשו אנף, כמו סן יאנף (תהלים ב יב), התאנף ה' (דברים א לו). וחבר עמהם אפפוני מים (יונה ב ו), והוא מבעלי הכפל, ויש בשרש פסוק אחד שיש

לפותרו, אל לארך אפך תקחני (ירמיה טו טו), פתי כל זמן שאתה ארך אפים עליהם אל תקחני מן העולם, אראה נקמתך מהם קודם מיתה: ואני בנימוץ אומר כי כהברת מנהם כן הוא, מנה אחת אפים, ראויה לפנים, טראית התרגום חולק בחיר, וכן הפתרון ולחנה יתן מנה אחת יפה מלפניו, ולמה, כי את חנה אהב, לכך אפים מקערה שלפניו, ואם כך למה מנה אחת, כי הי סגר רחמה, אבל לפנינה ולכל בניה ובנותיה מנות הרבה, כי בנים היו לה. וגם מקרא של ירמיה אל לארך אפים וכו' יש לפתור, אל תקח את ריבי להניחו לארך זמן, אלא מהר והנקם לי:

אין. לא חלק בנינים, כי אין (יהושע י יג) מבנין קל, ויאיצו (בראשית יט טו) מן האין:

אר. אמר בחלקיו יהו אור (בראשית א ג), ואני אומר כי הוי"ו בהם שרש, כי אין שרש אר לבדו בכל המקרא, וחבר עמו אורו מרוח (שופטים ה כג), והוא מבעלי הכפל, ולולי הרי"ש היה דגש בשקל סבו ציון (תהלים מח יג), נלו אלי היום (שי"א יד לג), שהם מן סכב, גלל. וחבר עמהם ארה לי (במדבר כג ז), ושרשו נאר בשקל קבה (שם כב יא) ששרשו נקב, הבה יחב, וכן במארה אתם נארים (מלאכי ג ט), ובמארה משקלו מגלה, מהתה, מסכה, וכן בעבור הרי"ש נמנע הדגש, והיה האל"ף בצירי בעבור כך. ונארים הוא נפעלים, ודינו ננארים, ובעבור מניעת דגשות האל"ף על כן הנוץ בצירי, ומשקלו נצבים, ושרש נארים נאר, כענין נאר מקרשו (איכה ב ז), ור' יונה בן גנאה אטר כי נארים מן אור, ומשקלו ובם אנהנו נמקים (יהוקאל לג י) ששרשו מקק:

אראלם. הן אראלם צעקו חוצה (ישעיה לג ז), הביאו מנהם במחברת אל"ף,

ואמר כי אראלם מזכחם, מן אריאל שהיה שם המזבח, ומה ענין הן מזכחם צעקו חוצה, ואמר כי אם היה שתי מלות כאשר פרשוהו היה אראלם,

ואני אומר כי הוא ב' מלות ואין משמעו אראלם, כי אם אראלם כאשר הוא כתוב, וזה פתי, צרות אראה להם שיבואו ויצעקו חוצה, ומלאכי שלום, שהיו רגילים לבוא בבשורות טובות מר יבכיון, ואשר אמר כי המזבח נקרא אריאל כך

הוא, אך הניח הענין המועיל ולא פרשו, שאמר ישעיה והציקתי לאריאל והיתה תאניה ואניה והיתה לי כאריאל (כט ב), קרא שם העיר אריאל על שם המזבח,

ואמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד, אני אעשה העיר כמו המזבח שזורקין עליו דם, כן יהרגו אותם וישפכו דמם בעיר, ועל זה אמר והיתה לי כאריאל.

היתה העיר כמו המזבח, ומעשה ידי לדור ודור ישבח: ובסגנון זה פתר רבנו שלמה, הן על אראלם שלהם הוא המזבח כבר צעקו וספרו בחוצות בבכי ונרו:

אש. חבר במחברתו ליאש את לבי (קהלת ב ב), אך לא בענינו, וכן אשישה אחת (שי"ב ו יט), ולרוח אמרי נואש (איוב ו כו), ונואש ממני שואל

(שי"א כו א), ולאשישי קיר חרשת (ישעיה טו ז), אשיותיה (ירמיה ג טו), ואושויה מסובלין (עזרא ו ג), הדלק האש (יהוקאל כד י), והציבם לעומת מחברתם,

ודעתי נוטה כי שרש אש ואשה ריה ניהח (ויקרא א ט) אשש מבעלי הכפל בראית דגשות הוי"ן, את אשו הגדולה (דברים ד לו), וכן אשה ריה ניהח מן

אשש בשקל ציהה צמא (ישעיה ה יג) מן צחיה סלע (יהוקאל כד ז ח), ולולי החיית היה צחה בדגש כמו אשה. ושקל ליאש את לבי (קהלת ב כ) לפעל,

לנדל, הי"ד שרש, מלשון יאוש מלשון המשנה, וכן הוא בלשון ערבי יווס. ומענין זה ונואש שאול, יעשה יאוש ממני, וכן ותאמרי נואש (ירמיה ב כה), על דברי הנביא, וכמותו ולרוח אמרי נואש, אמרי רוח שכל אדם נואש מהם. ואשישי קיר הרושת שרשו אשש, ופרושו כמו ישישי קיר הרושת. ואשיותיה הי"ד למ"ד פעל ששרשו אשה, וכן ואשיותי ענין תומה, והתאיששו (ישעיה מו ה) מן אש, ופרשו זכרו ואת והתאוששו, והשרפו והכו מפשעכם: את. הביא עמו ואתו אהליאב (שמות לח כג), ואתכם יהיו (במדבר א ד), ואני אומר נזין נבלעת בדגש, כראית התרגום אנת מלכא (דניאל ב כט). איש אתו (ש"א יג ב) רפה, בתו אתיכם (יואל ד י) דגש, וזה להבלעת יו"ד, ובאית"ן הצירי עומד במקום הי"ד כמו יגדל יגדיל, והביא עמו יאותו לנו האנשים (בראשית לד כב), וכידוע ששרשו יאת מן כי לך יאתה (ירמיה י ז), שקל יאותו יבושו, שרשו יבש, ואין יבושו משרש בושו, כי בושו כמו אורו טובו, מה טבו אהליך (במדבר כד ה), ואם יאמר אדם יבושו כמו יאורו אינה ראה, כי יאורו מבנין נפעל, ולולא הא' היה יבונן בדגש, וכן יעורו ויעלו הגוים (יואל ד יב). והביא עמו אתיו אקחה יין (ישעיה נו יב), עדיך תאתה (מיכה ד ח), והלא שרשם אתה, כתרנום בא, אחא, ולא יאמר ממנו כמו שיאמר הקליר את חיל יום פקודה, כאשר לא יאמר מן בנה בן ולא מן קנה קן ומן פנה פן. ואתיו דין הא' היה בשבא וסגול בשקל שמעו (ישעיה מב יח), אך הא' כמו אשר תאפו אפו (שמות טז כג) שהיה דינו אפו בשקל בנו, קנו בצוויו: אתמול. נמצא בלשון ד' לשונות וענינם אהר, אתמול, תמול, אתמול, ואתמול, והיו כל יודעו מאתמול שלשום (ש"א י יא), ואתמול עמי לאויב יקומם (מיכה ב ח), ופת' מאתמול שלשום הוא שעמי קם להיות אויב, או שקם עליו האויב:

מחברת ב"ת.

אמר ואלה קצות האחדים: ב. שמרני כאישין בת עין (תהלים ז ה), חסר התייז שהוא שרש: ג. ואמר כי ה' הוגה (איכה א ה), חסר יו"ד השרש שהיא וי"ו בהוגה, והביא עמו הגה ברוחו הקשה (ישעיה כו ח), וחסר שתי ההא"יין משרש: ד. אמר כי תורת שלמיו (ויקרא ז יג), מודה ועווב (משלי כח יג), וכן טוב להודות (תהלים צב ב), כי שרשם ד בלבד, ולא הרניש בו"ו הפיזיות. וחבר עמהם ומדד ערב (איוב ז ד), יודון (תהלים סח יג), ושרש נדד, ולא ידע כי הרגשים בעבור הנוני"ן. וחבר בחבור ד מה ידירות משכנותיך (תהלים פד ב), ולא זכר שהיו"ד שרש והדל"ית כפולה, בשקל ידיר, גביר, הי"ד למשך. וחבר בחבור ד לבד דודי לי (שיר א יג), ואדרם עד בית אלהים (תהלים מב ה), וחבל השרשים והשחית הענפים. ובחבור ד חבר נד, ועקר הנו"ן מהשרש וחבר בענינם ובשרשם שתי תודות (נחמיה יב לא), והתורה השנית ההולכת למואל (שם שם לה), ולא ידע בכל אלה כי אלה התודות כמו מערכות: ז. אמר כי והזה באצבעו (ויקרא טז יד) ז בלבד, ולא ידע כי והזה והטה ששרשם נזה נטה: ח. די הוה צבי הוה מהו (דניאל ה יט), וחסר המ"ם שהיא שרש, כמו ומהה אל כתף ים כנרת (במדבר לד יא) כמו ופגע הגבול (יהושע יט כב), ותאר הגבול

(שם טו ט): ט. להטות משפט (איכה ג לה), ושרשו נטה, וכן נוטה שמים (איוב ט ה) שרשו נטה, כמו קונה, קנה, בונה, בנה: כ. והכית בצור (שמות יז ו), כללו של דבר כל א"ב שכתב מתאחדים אינם אהרניים כי אם שניים ושלישיים, וטעותו נראית לעין כל אנשים:

בד. חלק בדר ינהגו (דברים לב יב) מן פרא בודד (הושע ח ט), כצפור בודד (תהלים קב ה), אין בודד במועדיו (ישעיה יד לא), ואינם כי אם ענין אחד. ומלת לבדי לבדו משרשם ומענינם, והלמיד בהם תוספת:

בו. חבר עמו כי דבר ה' בזה (במדבר טו לא), ובוה וכו' ב' שרשים אף כי ענינם אחד, וחבר עמהם בשרש בוזו. איש לו (במדבר לא נג), ושרשו בזו, וכאשר נחסר הו"ו האחת נדגשת הנשאר, והוא בעבור שתיים, כמו בוזו כסף בוזו זהב (נחום ב י), ובכוה לא שלחו (אסתר ט י), בשקל גזה, סבה, רנה, גזו, סכב, רנן:

בט. לא הביט מנחם בו ולא התבונן לאשורו, כי הביט שרשו נבט כמו הפיל נפל, וכמהוה ונבט לארץ והנה חשך (ישעיה ה ל) שהוא בשקל אבר ושבר בריחיה (איכה ב ט), והוא מהחזקים הדגשים, וישמש ממנו כל הבנין נבט, נכטה, נכטו, מנכט, מנכטת, מנכטים, מנכטות, מנכט, מנוכט, מנוכטת, וצווי נכט כמו דבר, איתין אנכט, ינכט, בשקל אדבר, ידבר. וחבר עמהם לבטא בשפתים (ויקרא ה ד), יש נוטה כמדקרות הרב (משלי יב יח), ושרשם כטה, בטא, אחד מבעלי האליף ואחד מבעלי הה"א:

בך. חלק מבני נהרות חבש (איוב כח יא), נבכי ים (שם לח טו), מן בכה תבכה (איכה א ב), וענינם ושרשם אחד לשון בכי, כי המקור והמבוע שהמים נובעים ממנו דומה לבכי בעבור המים הנובעים ממנו. וחבר עמהם נכוכו עררי בקר (יזאל א יח), ועתה תהיה מכוכתם (מיכה ז ד), ואינם מזה השרש ולא מזה הענין, וכבר פרשתיים למעלה. והביא בזה השרש ויתאכבו נאות עשן (ישעיה ט יז), ועקר האליף ממקומה, ולא ידע על מה:

בל. אמר במהלוקת השני שם בל לשוכותיה (דניאל ו טו), וחלקו מן בל יעבר פי (תהלים יז ג) וחבריו, ואני אומר כי הוא מהחלק הראשון, כמו טובתי בל עליך (תהלים טו ב), בל תלך בו אני שיט (ישעיה לג כא), ופתי, המלך טוען על דניאל כל לשון שמצא כדי להצילו בטענה מידם, כמו שאמר ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותיה (דניאל ו טו), היה טוען לא תעשו כך מפני כך וכך, וכאשר בטלו אותה טענה היה טוען ומשים כל אחד כדי להצילו, ויש מפרשו בלשון ערבי בל מהשב, אך בערבי הוא בצירי בל, ויש מפרשים הפוך ל ב. והבר בלולה (ויקרא ב ה), בלותי (תהלים צב יא) עמהם, ושרשם בלל, כי הלמיד הדגשה מן בלותי בעבור שתיים בשקל סבותי. ובשרש ב ל בלבל כמה בלבולים בשרשים ובענינים:

בן. חלק בן וכת מן בן מות (שיא כ לא), בן בליעל (שם כה יז), בני אשפתו (איכה ג יג), והם אחד, כי בני אשפתו הם החצים, וכן בן בליעל בן הרשע שישפל ברשעו ולא יעלה למעלה, בל יעלה. והביא עמהם עת לבנות (קהלת ג ג) ששרשו בנה, ואף לשון בנים ובנות שרשם בנה, כמו אולי אבנה ממנה (בראשית טו ב), אשר בנו שתיהם (רות ד יא). ושכח מחלקיו בן פורת יוסף

(בראשית מט כב), שהוא נטע שיש לו פאורות וענפים הרבה כשהוא שתול עלי עין, על מעין מים, וכמוהו בנות צעדה עלי שור (שם), פאורות ובנות צעדה כל אחת ואחת מהם ושלחה קציריה עד חוטה ושור, כדרך שמשוימים תחת הענפים שבהם פירות הרבה כדי שלא ישברו, ואחיב אמר וימררוהו ורבו וישטמוהו בעלי חצים (שם שם כג), אלו בני פוטיפר שהשליכו עליו להחניף גבירתם, כמו שנאמר על בעלי לשה"ר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים (תהלים קב ד), ומלת ורבו שרשו רבב, וכמוהו השמיעו אל כבל רבים כל דורכי קשת (ירמיה ג כט), והוא מבנין מרבע והשלם יהיה רובבו, וזאת המלה תשמש על עבר וצווי, ובן כוננו עבר וכוננו צווי, ומשקלו רמו מעט ואיננו (איוב כד כד), רוממו לשון עבר וכצווי רמו, סבו. ואמר ותשב באיתן קשתו (בראשית מט כד), כי משך יתר הקשת והציבו במקום איתן שלא נמלט ולא נחלק, והוא נאמר על יצה"ר, על כך זכה שיפחו וזועי ידיו (שם) כאמור וישם רביר הזהב על צוארו (שם מא מב), ואמר ברכות שדים ורחם (שם מט כה), והוא מתורגם מברכתא דאבוך ודאמך, ואין שדים ולא רחם משמעות זכר כי אם נקבה, על כן פרשתי שדים זאת המנקת ורחם זאת האם. אחיב הזכיר האב ברכות אביך שנברו על ברכות הורי עד האות נבעות עולם (שם שם כו), כל זמן שיהיה קיים נבול נבעות עולם תהיינה לראש יוסף, ותאות מן והתאותים לכם ערים (במדבר לד י) שהוא כמו והנבלתם. והביא בזה השרש בינה הגיני (תהלים ה ב), להבין אמרי בינה (משלי א ב), ולא הרגיש ביו"ד הנשרשת באמצע שהיא העיין:

בע. חבר עמו יביע אומר (תהלים יט ג), תבענה שפתי (שם קיש קעא), ושרשם נבע, כמו יפיל נפל. וחבר עמהם תבעיון בעיו (ישעיה כא יב), ושרשם בעה: בץ. חבר עמו בצואתיו ונבאיו (יחזקאל מז יא), בלא בצה (איוב ח יא), ושרשם בצין, בשקל סבות, סכה:

בק. חברו בחלק אחר בני אותיות, ושרש כלם בקק:

בר. חבר עמו בחלק השלישי מחלקיו ברה כחמה (שיר ו י), בר לבב (תהלים כד ד), ושרשם ברר, כמו ברור מללו (איוב לג ג), ובחלק אחר ואברה מידה (ש"ב יג ו), ושרשו כמו ואקנה קנה:

בש. חבר עמו יבשה הארץ (בראשית ח יד), יבשו אפיקים (יואל א כ), והסיר יו"ד השרש:

ברק. לחזק את ברק הבית (מ"ב כב ה), פתי תקון צרכי הבית, והוא התרגום ערות הארץ (בראשית מט ט), בידקא דארעא:

בחל. ותקצר נפשי בהם ונס נפשם בחלה בי (זכריה יא ח), לא פרשו יפה, כי אמר חלתה בי, ופרושו הנכון כמו געלה בי, מענין ותקצר נפשי בהם, ודומיהם בדברי רבותי פנה בחל וצמל (נדה מז ע"א), ימי בחל שאביה ואמה קצים בה ורצונם להוציאה מביתם:

בלם. עדיו לבלום (תהלים לב ט), על בלימה (איוב כו ז), אמר ענין תוכן הם, ואין ענינם כי אם ענין מסגר, כמו אוצר בלום (נמין סו ע"א), סגור, ובספר יצירה בלום פיך מדבר:

בלם. בולם שקמים (עמוס ז יד), פי' נוער, ואינו כי אם מחפש, בולם כמו בולש, ויחפש (בראשית לא לה) מתורגם ובלש:

בלע. אמר בחלק השלישי ואם אמר איש כי יבלע (איוב לו כ), ענין כחר
 וכסות הם, וכן הוא, אכן לא פרשו, והיה פרושו, היסופר לו כי אדבר,
 מה שאדבר צריך שיספר לו אדם כך וכך דבר, כי הוא ישמע הכל, ועוד מה
 שיכולע ויכוסה שלא ידובר בו עדיין צריך שיאמר לו בעל המחשבה כך עלה
 על דעתי, זהו ואם אמר איש כי יבלע. והביא בחלק זה ולא יבואו לראות כבלע
 (במדבר ד כ), ולא פרש, וכה פתרי בני קהת היו נושאים ארון בכתף, ובני
 גרשון ומררי נושאים כל המשכן בעגלות, ובני קהת היו קרובים יותר, ואעפ"כ
 לא היו רשאים לתקן הארון וכלי המשכן עד שיתקנו אותם אהרן ובניו, כמו
 שאמר למשה אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך הלויים, ואמר זאת עשו
 להם והיו ולא ימותו, אהרן ובניו יבואו ושמו אותם איש איש על עבודתו ואל
 משאו ולא יבואו לראות כבלע את הקדש, יכול להיות כדעת התרגום כד מהפן,
 ויכול להיות כמשמעו בשעת הסרתו כאשר הם חונים, כי אם יראו הארון מגולה
 ימותו, וכן נמצא שמתו שבעים איש חמשים אלה, כי ראו בארון ה' (שי"א
 ו יט), שראוהו מגולה, ופרושו שבעים איש וחמשים אלה, והסר הוי"ו, ומדרשו
 שבעים איש שהיו שקולים כחמשים אלה:

בצע. חלקו לבי מחלקות, בצע אמרתו (איכה ב יז), וידיו תבצענה (זכריה ד ט),
 כי יבצע ה' את כל מעשהו (ישעיה י יב), מרלה יבצעני (שם לח יב)
 יתר ידו ויבצעני (איוב ו ט), ולא פרשם, וכלם לשון השלמת מעשה. והביא
 בחלק זה בעד השלח יפולו ולא יבצעו (יואל ב ה), ובצעם בראש כלם (עמוס
 ט א), ושתי מלות אלה חלקם אחד, ופתרי לא יבצעו, בחלוקה ב' כפ', והוא
 נאמר על הארבה כי יחנו על ההרבות ועל ההניתות ולא יבצעו בהם, וכן ובצעם
 בראש כלם, כמו ופצעם. והביא בחלק הראשון אמת בצעך (ירמיה נא יג), והוא
 מחלק השני שהביא מן שנאי בצע (שמות יח כא), ופרוש אמת בצעך מדת
 הגול והעשק והבצע אשר בצעת. והביא בעון בצעו (ישעיה נו יז) בחלק השני
 עם מה בצע כי נהרגו את אחינו (בראשית לו כו), והוא מחלק הראשון, ופרושו
 מה תועלת, כמו בצע כסף לא לקחו (שופטים ה יט). ויש מפרשים ולא יבצעו,
 ובצעם בראש כלם, בצע כסף, לשון התוך כמו בוצע הפת:

בצק. הביא עם ויאפו את הבצק (שמות יב לט), בצקת עפר למוצק (איוב לה לח),
 ובי"ת בצקת אינה שרש, כמו ב' בדת, ושרשו יצק בשקל בשבת ישב,
 בדת ירד:

בצר. חלקו ב' חלקים, והם ג', והביא בחלק הראשון על דברי הבצרות (ירמיה
 יד א) עם ערי מבצר, והיה לו לפרש היאך הם ענין אחד ולא פרש, ורע כי
 פרושם לשון מניעה, ערי מבצר, נמנעות מלהלחם עליהם, וכן בשנת בצורת לא
 יראג (ירמיה יז ח), על דברי הבצרות (שם יד א), ענינם מניעות הנשם, כמו
 שנאמר וימנעו רביבים (ירמיה ג ג), ומחם לא יבצר מהם (בראשית י"א ו), כמו
 לא ימנע אליהם. והחלק השלישי אשר לא זכרו ושית על עפר בצר (איוב כב כד)
 שהוא שם הוהב, קודם גמר מלאכתו יקרא כך, והוא התיביר בערבי, ודומה והיה
 שדי בצרך (איוב כב כה), והבך, כמו שאמר בסופו וכסף תועפות לך:

בקר. חלקו ג' חלקים, והבר עם לא יבקר הכהן (ויקרא יג לו) ולבקר בהיכלו
 (תהלים כו ד), וכבר פרשתיו ועל כנו הושבתיו:

ברכה. מנחם ברה מן החלק השני שהוא והבריה התיכון (שמות כו כח) לברוה
מן קצה אל קצה:

ברך. חלק ד' חלקים, והיה לו לאמר וכוצע ברך נאין ה' (תהלים י ג) עם
ויברך את הגמלים (בראשית כד יא), ופתר' עושק וכוצע והוא עושה כריעות
וברכות נאין ה'. ולא פרש בחלק את אשר חברך מבורך (במדבר כב ו) הנה
ברך לקחתי וברך לא אשיבנה (שם כג ב), ופתר' הנה לברך אותם לקחתי
ולמדתי מפי הביה, והוא ברך אותם בברכה, ואני לא אשיבנה אחר:

ברם. הביא התרגום ברם איתי אלהא בשמיא (דניאל ב כח), ברם עיקר שרשרו
(שם ד יב), ופרשם לשון אמן בלש' ארמית, ואינו כי אם לשון באמת,
כי אין בענין אמן אלהא בשמיא, כי אם באמת יש אלהים בשמים. ושכח מלה
אחת שיש בעברי משרש זה, ובגנוי ברומים ביחוקאל (כו כד) שפתרונו ובגנוי
בגדים נאים טובים ויקרים, והוא מלשון ערבי שאומרים לבגדים נאים מברומא,
ואנו היינו מפרשים ארנוים לפי התרגום קמטריין:

ברק. היה לו לפרש כי לשון ברקים ולפידים אחד, ועל כן נקרא דבורה אשת
לפידות (שופטים ד ד), שהיתה אשת ברק והיא פרשה ממנו מיום דברה
בה הנבואה, והיא שלחה ותקרא לברק בן אבינועם כדי לכבדו ולשומו ראש:
בשל. הביא בחלק א' ובשל מבושל במים (שמות יב ט) עם את אשר תבשלו
בשלו (שם טז כג), ולא פרש מה הוא ובשל כי הוא רפי בשקל כבד
שם התאר, ופתר' אל תאכלו ממנו נא ובשל (שם יב ט), ואיזה בשל, אני אומר
מבושל במים. והביא בחלק ב' ויבשלו את הפסח (דהי"ב לה יג) שהוא צלי אש
וכן הוא, אך חבר עמו בשלם הבשר (מ"א יט כא), ואין נודע לו אם בשלו
במים או צלוהו באש, ובשלם פת' בשל להם, והוא מורכב, כמו בני יצאוני (ירמיה י כ):
בשר. אמר בחלק א' על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון (ישעיה ס ט), ופתר'
הם ירושלם וציון המבשרות צבא רב, ואומר ציון וירושלם בשרו ואמרו
לערי יהודה הנה אלהיכם:

ותשלם מחברת ב'.

מחברת גימ"ל.

גב. הנבואה דברה על מנחם בפעם הזאת, כי העמיד היסוד על ארנוי והכיניו
על בניניו. כמשק גבים שוקק בו (ישעיה לג ד), שפ"י אותו לשוי ארבה
וחסיל, כאשר כתובים בפסוק בישעיה, ואוסף שללכם אוסף החסיל כמשק גבים
שוקק בו, ופתר' כמשק גבים כהלך ארבה הולך בו, לשון שוקים, וכן נאמר על
הארבה, בעיר ישוקו (יואל ב ט), בדגשות הק', ומשק בשקל מסך הפתח (שמות
לה טו) ששרשו סכך, אך משק השיין דנושה במקום הנה אשר במסך, וכן בן
משק ביתי (בראשית טו ב), בן הולך ביתי. ורבנו שלמה פתר משק גבים נהם
מים הנאספים והנפולים בגבים, כמו לחשוף מים מגבא (ישעיה ל יד):

גבן. אמר בחלק הראשון או גבן או דק (ויקרא כא ב), ואמר כי גבן כמו דק,
ואמר אחרי כן עב וארוך, ואני אומר כי אינו לא דק ולא עב וארוך, כי
גבן ודק ממומי העינים, גבן מגבות עינים (ויקרא יד ט), בראית התרגום גביני

עינוהי, וכן פרשוהו רבותינו בכבורות (מנ ע"ב) זה כמו כן בעינים שפניו קטנים מאד, ופתי הרים נבנונים (תהלים סה יז) מזה הלשון, הרים בעלי אילנות ועשבים נקראו נבינת הרים:

גד. חבר עמו גרוד יגודנו (בראשית מט יט), וגרוד שרשו גדר, ואמר שרשו גור, ויגודנו בשקל יגודנו למדהפות (תהלים קמ יב), ויכונונו ברחם אחד (איוב לא טו), שהם מן צד כן. ויוביא עמהם העורכים לגד שלחן (ישעיה סה יא), ופרוי להקת כמרים, והוא מול, כמו מול טוב, גרא טבא. והביא במחלקותיו הגידו ונגידנו (ירמיה כ י), אשר לא כרת, וכבר כתבתי פתרוי לפי ענינו: גדל. חלקו בדי חלקים, אי גדילים תעשה לך (דברים כב יב), בי גדלתי ורוממתי (ישעיה א ב), גי גדלת מאד (תהלים קד א), די מגדל עוו (שם סא ד). וארבעת מחבר אי גדילים שהם גדלים על חוטי הכסות, ומגדל לנוכהו וגדולתו, גדלתי שהיו גדלים והולכים:

גה. הסיר גרין ננה ולא הניהו, כי הורידו עד גיא ההרים. והביא ענין ולא ינהה מכם מזור (הושע ה יג), ואמר כי ענינו יסיר, ואין ענינו כי אם רפואה, כמו לב שמח ייטיב נהה (משלי יז כב), ייטיב רפואה:

גהר. ויגהר עליו (מ"ב ד לד), אמר נשתמח, ואין ענינו כי אם לשון הכנעה כמו שאמר בתרי ויגהר ארצה (מ"א יח טב), ונחין לארעא, ובלשו תלמוד נחין להיש לה (בבא מציעא נט ע"א):

גזר. גזרו לשנים והם אחד, כי הגזרה והבניה (יהזקאל מא יג) לשכה גזרה מהבית: גח. הביא עמו במחלקת השלישי כי יגח שור (שמות כא כח), ולא הרניש כי דגשות הגי בעבור גרין, כמו ולא ינה שביב אשו (איוב יח ה), ושרשו נגה: גחל. אין נחלת לחמם (ישעיה מז יד), ולא פרש לחמם שהוא כמו להתחמם, ורוממו שרש רתמים לחמם (איוב ל ד), להתחמם בנחלי הרתמים שלא תכבה מהרה, וכן אמר עם נחלי רתמים (תהלים קב ד). ומשקל לחמם לחנן, לכן יחכה ה' לחננכם (ישעיה ל יח), ולולי החיית היו לחמם, להנן הלמ"ד בחזקת, כמו לשכב את בת יעקב (בראשית לד ז):

גל. הביא בחלק האחד גלות מים (יהושע טו יט), ומשקלו סכות, ושרשם גלל, סכך, וכן רוב חלקיו שרשם גלל. וחבר אחי"ב ונגלה יסודו (יהזקאל יג יד), יגלו שמים עונו (איוב כ כו), ושרשם גלה, וכן כל לשון גלות, הגלה בבלה. וחבר במחברתם שלחו מגל (יואל ד יג), ושרשו נגל, בשקל מפל בר (עמוס ח ו), אשר שרשו נפל, וכן נטע מטע, ולשון ערכי יורה על זה שאומריי למגל מנגאל: גלד. שק תפרתי עלי גדלי (איוב מז טו), אמר עורי, וכן הוא, כי הוא העור בערבי נקרא גלד:

גמא. אמר בחלק השני הגמיאיני (בראשית כד יז), יגמא ארין (איוב לט כד), מגמת פניה קדימה (חבקוק א ט). שלשת המלים פרש לשון שתיה, אך לא הפריש מה יש ביניהם, ופרש מגמת אשר לא כרת כי הסוסים ישתו הדרך מרוב מרוצתם, ואינו אלא על החיל, כי הרוח הקדים מגמה ומשקה פניהם, יאמר מגמת פניהם רוח הקדים. ויגמא ארין ומגמת פניהם בנין חזק, אך יגמא מבעלי האי בשקל ידכא, ומגמה מבעלי ההיא בשקל מצוה מענה:

גמד. ארכה (שופטים ג טו), הביאו ולא הגידו ריעו שהוא נגמדים במגדלותיהן:

היו (יחזקאל כו יא), והם בני אדם קטנים הנקראים ננוסים שהיו ממנים אותם לשומר המגדלים כי אינם ראוים לצורך אחר כי אם בעבור צופי מגדל, וכן נמר ארכה, אמה קטנה:

גן. בי מחלקות שהבר בו לשון גן בערן (בראשית ב ה) ולשון וגותי על העיר הזאת (מ"ב כ ו) שרשם נגן בראית דגשות גני ננו שהוא בעבור נוי אחרת, וכן אומר לשומר הגן נגן בשקל קשת, רובה קשת (בראשית כא כ), שהוא עושה הקשתות, והיה רובה נער, גם יתכן לפרש רובה קשת מושך קשת, וקשת בשקל שקת, שם דבר קשת, ויורה על קשתותם תשברנה (תהלים לו טו), השייך דגושה והתיי רפויה, כמו שבתותם, הבי"ת דגושה והתיי רפויה, וכן עיקר וראיה על וגותי הדגש בשקל סבותי, והמקור נגון והציל (ישעיה לא ה), ופרש בחבור נגב כי כל הנגב מזה כמוה נקה (זכריה ה ג) פרוש יפה, כי כן פרושו, כמוה האלה הכתו מזה ומזה משני עבריהם כמוה בכאן ובכאן ועד עתה נקה ומעתה והוצאתיה:

גע. וגע אל עצמו (איוב ב ה), שרשו נגע, כי נחסר הנו"ן כדרך בעלי הגוף ובעלי היו"ד, כמו גש מנגש, שא מן נשא, שב, רד, מן ישב, ירד. וחבר בשרשו הלך ונעה (ש"א ו יב) והכיריו, ושרשם נעה, וחבר עמהם יגיע מצרים (ישעיה מה יד), ועקר היו"ד משרשה. וחלק לא יוסף עוד לגעת כך (ש"ב יד י) מן וגע אל עצמו, והם חלק אחד:

געל. חברו מלשון געלה נפשי (ויקרא כו ל). ואני שמעתי כי שורו עבר ולא יגעיל (איוב כא י) כמו ולא יפליט הזרע, מלשון מנעילו ברותחים (עבודה זרה עה ע"א), ואני אומר מלשון כי שם נגעל מן גבורים מן שאל בלי משיח בשמן (ש"ב א כא), שם פלט משיחתו שנמשה בשמן כדי להחלק הרומח בהכותו בו:

גער. לא חלקו, והוא בי חלקים, חלק אחד לשון גערה כמשמעו, ולעולם ידובק עם בי, ינער ה' כך (זכריה ג ב), ונער בו (ישעיה יז יג), נוער בים (נחום א ד), אך אותם שאינם דבוקים בבי"ת הם לשון השחתה וכליון, כמו נער חית קנה (תהלים סח לא), גערת זדים ארורים (תהלים קיט כא), שענינם כלית אותם:

גף. (שמות כא ג) אמר כי הוא לשון גוף, ורבנו סעדיה גאון פרש גפו, גבו, גוו שוים, שהם ממוצא בומ"ף. והם קרובים כמו על גבי הרשו חורשים (תהלים קכט ג), ואותי השלכת אהרי גוף (מ"א יד ט). וחבר לעומת מחברתו ויגף ה' את העם (שמות לב לה), ושרשו נגף, בשקל וידור, נדר, ולא חשש בדגש המביא נוי. וחלק על גפי מרומי קרת (משלי ט ג), ויתכן מענין יגפו הרלחות (נחמיה ז ג), ויהיה ענינו על מסגר מרומי קרת. וחבר עמהם וגפין דגשר ליה (דניאל ז ד), ושרשו גרף, כמו גפוחי וגרפוחי, דגשות הפ"א מביא דל"ת, כי כן מנהג התרגום, כמו קמא קרמאה:

גר. פרש בחלק הראשון הן גור יגור (ישעיה נד טו), ולא הושיבו על אופניו, וכה פתי כל בלי יוצר עליך לא יצלה (שם שם יז), כל אותם שיתקנו ויחרדו כלי מלחמה לצור עליך, כמו שנאמר על גוג ושוּבַבְתִּיךְ וּשְׂאֲתִיךְ והעליתך מירכתי צפון והביאותך על הרי ישראל (יחזקאל לט ב), כדי שתשול עליהם במגפה אשר אנף, כמו שני על הרי ישראל חפל אתה וכל אנפך ועמים אשר אתך (שם שם ד), וכן פתי נאם ה' אלהים מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו

לנקבציו (ישעיה נז ז), לאהר שאקבין ישראל מן העמים אקבין עליהם נקבציו, אותם הנקבצים עליהם, והם נוג ומנוג, וכתוב אחרי נקבציו, כל חיתו שדה אתיו לאכול כל חיתו ביער (שם שם ט), חיתו שרי וחיתו ביער אתיו לאכל בשר הנקבצים על ישראל למלחמה. וזהו פרוש הן נור יגור אפס מאותי, האסף יאספו אם לא מאותי מאתי יהיה הדבר שיחאספו עליהם למפלתם, וזהו מי גר אתך, מי שנתאסף עמך לרעה, עליך יפול, על הריך, כאשר הקרמנו בפסוק האחר. ונור יגור לשון אסיפה, כמו יגורו בהרמו יאספיהו במכמתו (חבקוק א טו), שהוא כפל דבר, ומענינו נהרסו ממנורות (יזאל א יז), האוצרות המתוקנות לאסוף התבואה, וכמוהו העד הורע במגורה (חני ב יט), והיה לו לחבר הן נור יגור עמהם. והבר במחלוקת השני כמים מוגרים (מיכה א ד), והגרתו לניא (שם א ו), נרות (איוב ב כה), עיני נגרה (איכה ג מט), וכלם חסרי נויין. והבר עמהם פרין נחל מעם גר (איוב כח ד), והיה לו לחברו בחלק הראשון עם לבן גרתי (בראשית לב ה), בשקל קמתי קם, כי לא יתכן מן הגרתי גר ולא מן והפלתו פל, ופי' פתי פרין נחל עם הפסוקים של מעלה ומטה, ואני אפרשם לפי דעתי ושבלי עתה, ותן דעתך ובין בדבר. אמר איוב באותו מענה אעפ"י שאמר במה שקדם שהבורא משפיע שלווה לרשעים, ותמה על זה, ואמר ישליו אהלים לשדרים (איוב יב ו), אעפ"כ אמר יהי ברשע אויבי ומתקוממי בעול (שם כז ז), אמר כי יש לכסף מוצא (שם כח א), פתי אני ידעתי מקום אהר שלא היה בעולם כמוהו מלא ברכת ה'. כי הוא היה מוצא לכסף ומקום לזהב, ומקום ספיר אכניה (שם שם ו), וארץ ממנה יצא לחם (שם שם ה), יותר מכל הארצות, וכל זה אמר על סדום, שכתוב בה כנן ה' (בראשית יג י), ואומר ביחזקאל גאון שבעת לחם שלווה והשקט היה לה ולבנותיה (יחזקאל מז מט), וכל טוב שבעולם היה בה, ובעבור שהיו רשעים הפך אותה, כמו שני בחלמיש שלה ידו הפך משרש הרים (איוב כח ט), מה שהיה למעלה הפך למטה, ותחתיה נהפך כמו אש (שם שם ה), אשר היה מתחת נהפך למעלה ונראה כמו אש על פניה, כמו שני וישקף על פני סדום ועמורה והנה עלה קיטור הארץ כקיטור הכבשן (בראשית יט כה), ואמר פרין נחל מעם גר, פרין נחל ועלה מעם אותו מקום שהיה גר ושוכן שם במקום התהום, והוא בצורות יאורים בקע (איוב כח י), כאשר נהפך הקרקע עשה בצורים בקיעים ויצאו מי תהום ופרצו ועלו עד אשר נעשה ים גדול, אח"כ ראה הבייה כל יקר העולם והסה ותמלא וחבש אותם בקיעים שבקע בצורים, ועל זה נאמר מבכי נהרות חבש (שם שם יא), והתהום שהיה בתעלומי הוציא לאור העולם, ועשה אותו מקום לא ידעו עיט ולא שופתו עין איה, לא הדריכותו בני שחץ ולא ערה עליו שחל (שם שם ז ח), כי בשאר הרבות העולם נאמר בישעיה וענה איים באלמנותיו ותנין בהיכלי עונג (ישעיה יג כב), ואמר שם נקבצו דיות אשה רעותה (שם לד טו), ואמר דרשו מעל ספר ה' וקראו אחת מהנה לא נעדרה (שם לד טו), ספר ה' היא ספר תורה, ופתי דרשו וקראו כל אותם הבהמות והחיות והעופות שתמצאו בפי' ויהי ביום השמיני אחת מהנה לא נעדרה שלא תבא שם, ואמר הנשכחים מני רגל (איוב כח ד), שלא עבר בה אדם מעולם, דלו מאנוש נעו (שם), אח"כ החלו לשבט החכמה, כי אם היו חכמים לא היו אובדים מן העולם, כי החכמה תלמד יראה ה' כמו שאמר בסוף המענה, הן יראה ה' היא

חכמה וסוד מרע בינה (שם שם כח), יראת ה' וסוד טרע תלמדנה לה חכמה, והבינה
 והחכמה מאין תמצא (שם שם יב) וגו', כוונתו כי מאת הב"ה תמצא לבני העולם,
 ואיזה מקומה הראוי שתנוח בו החכמה הוא האדם, וסופו יורה על זה שאמר
 אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה, או ראה ויספרה הכינה וגם חקרה,
 ויאמר לאדם (שם שם כג, כז, כח), למדה לו, החל לשבח החכמה, אמר לא
 ירע אנוש ערך לה ולא תמצא ערכה בארץ החיים (שם שם יג), על הערך
 אמר לא תמצא בארץ החיים, והתיי' מן לא תמצא פתחה להמפרשים אשר פרשו
 כי החכמה לא תמצא בארץ החיים, אם לא תמצא בארץ החיים לא תמצא בארץ
 המתים, ולא נתנו אל לבם כי נמצאו משקלים בשקל ערך במקרא שהם לשון
 נקבה, כמו ארץ, גפן, שמש, רגל, דרך, כמוהם יהיה ערך לשון נקבה, וא"ת
 הנה נמצא ערך לשון זכר, והיה ערכך (ויקרא כז ג) שהוא כמו והיה ערך, תדע
 כי אין ההויות על עצם הדבר, כמו והיה העלמה היוצאת לשאוב (בראשית כד מג),
 וכי יהיה נערה מאורשה (דברים כב כג). אח"כ אמר תהום אמר לא בי היא
 (איוב כח יד), אעפ"י כי יש בתהום כמה אבנים יקרות וכמה מרגליות אינם שוות
 החכמה, על כן אמר התהום והים אמרו לא בי היא, אין בנו ערך החכמה, על
 כן אין בים ערכה, ואמר ראמות וגביש לא יזכר (שם שם יח) לשויה ולערכה,
 ולפי שהארץ לשבח החכמה חזר להשלים אשר החל לבאר, מאין תבוא ואיזה
 מקומה (שם שם כ), אמר ונעלמה מעיני כל הי (שם שם כא), מעיני החיות
 והבהמות, ומעוף השמים נסתרה (שם), כי אינם יודעים מקומה, ואמר אברון
 ומות אמרו באונינו שמענו שמעה (שם שם כב), כי אלהים הבין דרכה (שם
 שם כג), וממנו תבוא לבני אדם, כמו שנאמר נתנו מרועה אחד (קהלת יב יא),
 והוא הבורא, כמו שנאמר רועה ישראל האוינה (תהלים פ ב), ולמה אמר אברון
 ומות אמרו כך, כך פת' אברון ומות שאינם במציאות העולם ואינם דבר ידוע
 מהאלהים תבוא ב"ש המשבילים כי הם יבינו כי ממנו הוא, וכן נאמר כי ה' יתן
 חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב ו). או ראה ויספרה הכינה וגם חקרה, ויאמר
 לאדם (איוב כח כז, כח), כי הוא מקומה הראוי לה שתשכון בו, וכן פת' ראה
 אותה אם היא מתוקנת, ויספרה מלשון ספירים, הגיה אותה וטהרה כלכנת הספיר,
 הכינה גם חקרה, אח"כ למדה, והו' דרך המשבילים שקודם שלימד חכמתו יתקנה
 תקון יפה ואח"כ ילמדנה, כי מה ענין הכינה גם חקרה לאחר שספר אותה והגידה
 לבני אדם, לכן יתכן לפרש מלשון ספירים, ואשר אמר ד' פעמים ראה, ויספרה, הכינה,
 חקרה (שם), כנגד ד' יסודות שמהם נוצר אדם, כמו שאמר כי הוא לקצות הארץ יביט
 (שם שם כד), זה שרש העפר, ותחת כל השמים יראה (שם), זה שרש האש, לעשות
 לרוח משקל (שם שם כה), שרש הרוח, ומים תכן במדה (שם), הרי ד' שרשים:
 גש. חסר הנו"ן מזה החלק הראשון הנבלעת בדגשות, ויגש אליו (בראשית
 מד יח), וחבר עמו גוש עפר (איוב ז ה), כי הפיתרים אמרו שהוא לשון
 עפר, ואין נראים דבריהם, ולא ביאר למה, ואני אומר כי דבריהם כנים ברורים
 ונכונים, כי גוש עפר מלשון המשנה שאומר (שבת טו:): על גושא לשרוף, ואל
 חתמה על כפלו עפר, הרי כמוהו אדמת עפר (דניאל יב ב), נשמת רוח (בראשית
 ז כב), שהם כפולים. ובהלק השני חבר נגששה כעורים (ישעיה נט י), ושרשו
 גשש בשקל נמששה משש מבעלי הכפל:

גש. הסיר הנוי'ן המעידה על שרשו במלת נוגש, והנוגשים אצים (שמות ה יג):
 גת. אמר במתבר, על הנתיח (תהלים ח א) כלי זמר הוא שעשה אותו חרש מנת,
 כמו חרשי צירים (ישעיה מה טו), מעיר צור, ואני אומר כי נקרא הכלי זמר
 נתיח על שם גת שהיה שם דוד ואנשיו, והיה מנגן כל הימים שהיה שם, והביאו
 עמו, ולכך נקראת נתיח. וחרשי צירים אינם מצור, כי צורים בוייז נקראים בכל
 מקום ולא צירים, אך פת' צירים מלשון צירי יולדה (שם כא ג), כנה הפסילים
 והסמלים בשם כאב וציר וחולי ומרדה, לשון חרוף ונדוף, כמו גלולים מן גללי צואת
 האדם (יחזקאל ד יב), ואילילים מן אל. ורבי שלמה פת' חרשי צירים עושים צורה:

אתחיל מחברת דל"ת.

דב. ידכנו לבו (שמות כה ב), עיקר הנוני'ן כמנהגו, כי שרשו נדב, נדיב לב
 (שם לה כב). והביא בחלק השני ולאדיב את נפשך (ש"א ב לב), ושרשו
 אדב, והוא הפוך מן ולפניו תדוץ דאבה (איוב מא יד), ומדיבות נפש (ויקרא
 כו טו) שרשו דיב, והיוד והאל"ף בשרשים שווים, וקאם שאון (הושע י יד),
 והקים, קיים דברי הפורים (אסתר ט לב). והביא בחלק השלישי דבת עם (יחזקאל
 לו ג), דבת הארץ (במדבר יג לב), ואמר כי לשון דבור הם אך רוע לשון, ואני אומר כי
 כן הוא לשון דבור מן דובב שפתי ישנים (שיר ז י), אך שרשם דבב, ודבה בשקל
 רנה, סבה, נוה, וכל מקום שנזכר הוצאה בדבה הוא רוע לשון, כמו שאמר
 שלמה מוציא דבה הוא כסיל (משלי ט יח), אבל כל מקום שנאמר בו ויבא
 דבתם, ויביאו אינו רוע לשון, כמו ויבא יוסף את דבתם רעה (בראשית לו ב),
 ודבתם היתה שהיו משעבדים בבני השפחות וקורין להם עבדים, ויוסף היה ידו
 עמהם, כמו שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו (שם).
 בא הכתוב ליחסם שהיו נשוי, ובמרגלים אמר ויוציאו דבת הארץ (במדבר יג לב):
 דד. חלקו לשש מחלקות, ידוד ממך (נחום ג ז) וחבריו, ושרשם נדר. ובחלק
 השני מה ידירות משכנותיך (תהלים פד ב), והיוד בו שרש, וחבר עמהם
 אדרם עד בית אלהים (תהלים מב ה), וכבר פרש' בתשובות. ובחלק הרביעי
 משירי אהורנו (שם כה ז) וחבריו, וכלם שרשם ידה. וכן לידות את קרנות
 הגנים (זכריה כ ד) וחבריו, הסיר היוד, וכזה השרש השוה בשרש נד (יהושע
 ג טו) ותורה (נחמיה יב לא). ואמר כי יוד ישועה תוספת, ואינה כי אם שרש,
 כמו יצאת לישע עמך (חבקוק ג יג), וישעך תתן לנו (תהלים פה ח), ותשועה
 שרש אחר ממחלי העי'ן בשקל תקומה:

דח. דחה דחיתי (תהלים קיח יג), וגדר הדחיה (שם סד ד), וישרש היא
 משרשה, והיא היוד כגדר הדחיה. וחבר עמהם הנדחים (ישעיה כו יג),
 את נדחו (ש"ב יד יג), הנוי'ן בהם שרש:

דך. חבר לו ידכה ישוח (תהלים י י), ושרשם דכה, והי' חפץ דכאו החלי
 (ישעיה נג י) שרשו דכא באל"ף, ודכו במדוכה (במדבר יא ח) ממחלי העי'ן:
 דל. חבר לו אם דל הוא (ויקרא יד כא), דלותי (תהלים קטו ו), ושרשם דלל,
 כמו דללו וחרבו (ישעיה יט ו). וחבר בחלק השני ודלת ראשך (שיר ז ו).

דלו עיני למרום (ישעיה לח יד), ושרשם דלל, בשקל תמה, תמתי, קלו מנשרים (ש"ב א כג), וחרו מזאבי ערב (חבקוק א ח). וחבר בחלק שלישי ארוממך ה' כי דליתני (תהלים ל ב), ושרשם דלה בשקל גליחני, צויתני ומשרש זה ומענינו דלה דלה לנו (שמות ב יט), מלשון דלי, והם לשון הנבהה:

דס. חבר למחברתו דמו עד הניענו אליכם (ש"א יד ט), ושרשו דמם, בשקל סבו ציון (תהלים מח יג). וידמו למו עצתי (איוב כט כא) מענינו, אך שרשו נדס, בשקל וידרו נדרים (יונה א טו). וכן חבר בשרש זה דמית לקאת מדבר (תהלים קב ז), ומה אדמה לך (איוב ב יג), ושרשם דמה, הם וכל חבריהם. וחבר בחלק הרביעי עם נדמתה אשקלון (ירמיה מז ה) כל אנשי מלחמתה ידמו (שם נ ל), והוא דגוש המים, ושרשו דמם, והם קרובים בענין. ואל תדמי (אסתר ד יג), ודמינו אלהים חסדך (תהלים מח י), שרשם דמה:

דז. דן אנכי (בראשית טו יד), חלק ממנו לא ידון רוחי (שם ו ג), והם אחד, ובה פת' לא ידון וישפוט רוחי באדם שיהא קיים לעולם, אך בעבור שהם בשר ויצה"ר קבוע בבשר אמתין להם מאה ועשרים שנה, אם יחורו כתשובה טוב ואם לאו אמחה אותם. וחבר בשרש זה מדה מדות, ושרשם מדר. ויהי כל העם נדון (ש"ב יט י) היה לו לחברו עם דן אנכי, כי משרשו הוא וענינו, היו נשפטים ונרונים כי עשו עול בהסירם דוד ממלכותו, ויתכן היותו מן ריב ומצה, כאשר פרש מנחם:

דח. הסיר יו"ד ידע, ופת' בטוב ושמי ה' לא נודעתי להם (שמות ו ג), אמר כי נודעתי נפעלתי, לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך פנים אל פנים וכן הוא אומר ולא קם עוד נביא בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים לד י), וכן פת' ושמי ה', לשון שבועה, אני נראתי לאבות אבל אני נשבע לך באל שדי ושמי ה' שלא נודעתי להם כאשר נודעתי לך:

דח. חסר במחברתו נו"ן השרש ונרף (ויקרא כו לו) דינו ננרף, נו"ן נפעל היא הכתובה ונו"ן השרש בדגשות הדל"ת, וכן אל ירפנו (איוב לב יג) שרשו נרף. וחבר עמו תתן דופי (תהלים נ כ), ושרשו דפה, בשקל יופי, יפה. וחבר עמו להרוף את אויבך (דברים ו יט), כי ה' הרפו (ירמיה מז טו), והה"א בהם שרש, וכן עשה במחברת דך שחבר עמו והרוך רשעים (איוב מ יב) שהה"א בהם שרש:

דק. דק כנפור (שמות מז יד), אדיקם (ש"ב כב מג) דגוש הק', ושרשם דקק: דר. חבר במחברתו לנדור (במדבר ו ב) וחבריו, והסיר הנו"ן כדרכו וכמעשהו' כי שנא נונין הוא:

דהב. שבתה מרהבה (ישעיה יד ד), פת' מגש וענש, ואין בעברי לא מגש ולא מנשתו כאשר סבר מלשון נוגש. ופרוש מרהבה לוקח' הוהב במס מבני העולם בחלוק' ז' ברי' כמו שמתרגם זהב, דהבא:

דהם. למה תהיה כאיש נדהם (ירמיה יד ט), פתר אותו חלש לפי ענינו, ואני אומר יכול היותו בעל מחשבות, ויהיה מורכב, נד ממחשבת דאגת הלב, כי כן נקראת בערבי הדאגה ה'ם:

דלף. דלפה עיני (איוב מז כ), דלף טורד (משלי כו טו), חברים ולא פרשם, ובה פת' דלף טורד ביום סגיר אשת מדנים נשתוה, לדלף טורד ביום

סגור אשת מדנים נשתוח, או דלף טורד לאשת מדנים נשתוח, וראיתי חולקים על נשתוח, י"א נשתוח לשון נקבה, וי"א לשון זכר, ועל נכון כי על האשה משל המושל. אמר האשה הרעה דומה לדלף טורד ביום סגור, שיסגרו בו בני אדם מפני הנשמים, ויש אדם שמגשים ביתו, ואין לו בלכתו בחוץ מפני הנשם ולא בבית, על כן משל האשה הרעה בענין הזה, אם יצא בחוץ וישמע בני אדם שמרבדים ממנה, וכאשר יכנס בבית ימצאנה רעה וסרת טעם. את"כ אמר צפניה צפן רוה, לא יוכל לצפון אותה כמו שלא יוכל לצפון הרוח, וכמו שלא יוכל לצפון שמן אפרסמון שהוא בימינו, אם יסגור ימינו עליו ריחו נודף ולא יוכל להצפינו, כך לא יוכל להצפינה. ע"א שמעתי, ושמן ימינו יקרא, לעולם לא יוכל להצפינה שלא תעשה חפצה, ומי שרוצה לשמרה יצרך להיות בירו תמיד השמן והגר ללכת תמיד אחריה, כי לשוא יעמלו שמריה:

דמן. כדומן על פני האדמה (מ"ב ט לו), כהרוש מתבן כמו מדמנה (ישעיה כה י), חבר מדמנה עם דומן, ואני אומר כי מדמנה עיר מערי מואב, כמו שאמר גם מדמן תרמי אחריו תלך חרב (ירמיה מח ב). וכה פתי ונודש מואב תחתיו (ישעיה כה י), במקומו, כמו איש תחתיו (שמות טז כט), במקומו, כהרוש מתבן כן תרוש מואב, ובאיזה מקום יודש, מדמנה שהוא מקומו, עיר גדולה מעריו, כראית צקלג ומדמנה (יהושע טו לא):

דראון (ישעיה טו כד), לא הביא על פי ראייה, ופי התרג' נכון, מסת חוינא, די ראינו מצרות, וראון משרש ראה, כמו חוון מן חוה, קלון מן קלה, חרון, חרה:

דרך. חבר בחלק הראשון וכי שיה וכי שיג לו וכי דרך לו (מ"א יח ב), ולא פי, וכן פירשו, אמר להם אליהו קראו בקול גדול, שמא יש לו שיה ודבור עם בני אדם על כן אינו משניח בכס, או שיג לו, אחרי אויבים הוא דודף להשיג, וכי דרך, הוא בדרך סחורה הלך:

דשן. הביא בחלק הראשון ועולתך ידשנה סלה (תהלים כ ד) מלשון דשן ושמן (ישעיה ל כג), והוא מחלק השני מלשון הוציא דשן (ויקרא ו ד), ופתי יקבל עולתך וישרפה ויעשה ממנה דשן, מן ודשנו את המזבח (במדבר ד יג):